

A bizonyítást kizáró szabályok a büntető eljárásban¹

L

A bizonyítás tárgya és a bizonyítási tilalmak

1. A büntető eljárás feladata: bírósági döntés bűncselekmény elkövetésével vádolt személy büntetőjogi felelőségéről; pozitív esetben pedig a büntető törvényben írt szankciók alkalmazásáról is. Mindennek – a büntetőjogi felelőség megállapítása esetén kivétel nélküli – előfeltétele az *igazságnak*, vagyis a bűncselekmény elkövetésével és a terhelt személyével kapcsolatos tényeknek objektíve igaz, a valósággal egyező megállapítása. Ez utóbbinak törvényes és gyakorlati eszköze pedig az évszázados múltra visszatekintő, bár elveiben és módszereiben sok változáson keresztülment *bizonyítás*.

A büntető eljárás középponti tevékenységét, a bizonyítást – alapvető céljának jobb megvalósítása s az abban részt vevő hatóságok és magánszemélyek jogi és kötelezettségei eredményesebb érvényesülése érdekében – az *eljárási törvények* több szempontból szabályozzák. De a szabad bizonyítási rendszer alapján álló modern eljárási jogokban a törvényi szabályozás előírásai (tilalmi, kötöttségei) nem érinthetik a bizonyítási tevékenység *érdemét*, vagyis azt, hogy a hatóságok a rendelkezésre álló – ellentétes vagy egybehangzó – bizonyítékokat hogyan mérlegelik, azok végső értéke tekintetében miként foglalnak állást. A magyar eljárási törvénykönyv [az azóta többször módosított 1973. évi I. törvény 5. § (3) bek.] ezt így fejezi ki: a büntető eljárásban szabadon felhasználható bizonyítási eszközöket és bizonyítékokat a hatóságok "egyenként és összességükben szabadon értékelik és ezen alapuló meggyőződésük szerint bírálják el."

Az eljárási törvények szabályai érinthetik viszont a bizonyítás különböző *egyéb, nem érdemi*, de egyébként igen fontos vonatkozásait. Így tartalmazhatnak általános előírásokat a bizonyítás feladatairól, tárgyáról, lefolytatásának törvényességéről; felsorolhatják – kimerítően vagy példászerűen – az egyes

¹ Az Académie Internationale de Droit Comparé XIII. Nemzetközi Kongresszusára (Montréal, 1990. augusztus 19-24.) beterjesztett, francia nyelvű magyar nemzeti referátum alapján készült tanulmány.

bizonyítási eszközöket² s ezek igénybevételére elvi jellegű szabályokat állíthatnak fel. Ilyen pl. a magyar jogban [61. § (3)-(4) bek.]: az előre meghatározott bizonyító erő kizárása; az in dubio pro reo elve.³ A törvény, illetőleg, kivételesen, az annak felhatalmazása alapján kiadott egyéb jogszabályok rendelkezhetnek továbbá a bizonyítási eszközök megszerzésének, rögzítésének, megvizsgálásának módjairól, alkalmazásuk technikai és egyéb részleteiről stb.⁴

2. A bizonyításra vonatkozó, különféle törvényi rendelkezések között különös jelentősége van azoknak, amelyek a *bizonyítás tárgyával* kapcsolatosak. Erről a fontos kérdésről régebben ritkábban, újabban mind gyakrabban szólnak az egyes tételes *eljárási törvények*.⁵ A bizonyítás tárgya, vagyis a büntető eljárásban megállapítandó – felderítésre és igazolásra szoruló – tények törvényileg (in abstracto), pozitív értelemben csak igen szűkszavúan körvonalazhatók. A magyar eljárási jog történetében először a jelenleg hatályos törvény [59. § (1) bek.] vállalkozott erre, a következőképpen: "A bizonyítás azokra a tényekre terjed ki, amelyek a büntető törvények és az eljárási jogszabályok alkalmazása szempontjából jelentősek". A bizonyítás tárgyául szolgáló tények mibenlétét és körét részleteiben – a büntető törvénykönyv általános részének szabályait és különös részének diszpozícióit szem előtt tartva – a jogalkalmazási gyakorlat alakítja ki folyamatosan, a *tudomány*⁶ útmutatásait is hasznosítva.

² A magyar szakirodalomban van olyan nézet, hogy bár a bizonyítási eszközök felsorolása a törvényben a szövegezés szerint – példalódzó, ez lényegében taxációnak tekinthető. A törvényben fel nem sorolt bizonyítási eszközökkel való bizonyítás, illetőleg annak módja ugyanis a gyakorlatban bizonytalanságot, esetleg törvénysértéseket okozhat. E nézetet képviseli: *Király Tibor*: Büntetőítélet a jog határán. Budapest, 1972. 129. p.

³ Hasonló bizonyítási elvek találhatók a külföldi eljárási kódexek többségében.

⁴ L. magyar büntető eljárási kódex (időközben más vonatkozásokban már többször módosított 1973. évi I. törvény) 60. § (1) bek. A bizonyításra vonatkozó általános szabályokat a tételes törvények összefoglaltan tartalmazzák, a részletek az egyes bizonyítási eszközök szabályozásánál találhatók. Nincs a bizonyítékoknak törvényi rendszere, de szabályozva van a bizonyítási eszközök felkutatásának és a bizonyítási eljárásnak a rendszere. ("S'il n y a pas de régime légal des preuves, il y a un régime légalde la recherche ou administration des preuves"; *1. Pradel, J.*: Procédure Pénale. Paris, 1985. 300. p.).

⁵ Pl. *csehszlouák* 1961. évi (azóta többször módosított) eljárási kódex 89. § (1) bek., 1960. évi (már módosított) *szovjet-orosz* eljárási kódex 68. cikk.

⁶ A régebbi magyar irodalomban foglalkoztak ezzel a kérdéssel: *Balogh Jenő*: Magyar bűnvádi eljárási jog I. Budapest, 1901. 381. p., *Vámbéry Rusztem*: A bűnvádi perrendtartás tankönyve. 3. kiad. Budapest, 1916. 131. p. *Finkey Ferenc*: A magyar büntető perjog tankönyve. 4. kiad. Budapest, 1916. 287. p., *Angyal Pál*: A magyar büntető eljárásjog tankönyve. I-II. Budapest, 1915-1917. I. 318. p.; továbbá: *Móra Mihály – Kocsis Mihály*: A magyar büntető eljárási jog. Budapest, 1961. 353. p., *Gödöny József*: Bizonyítás a nyomozásban. Budapest, 1968. 6. p. A külföldi irodalomból: *Englisch, K.*: Der Unrechtstatbestand im Strafrecht. Karlsruhe, 1960.; *Exsbaw, E.Y.*: La définition des crimes. Revue de science criminelle et de droit pénal comparé (Paris). 1960. évi 2.

3. A bizonyítás tárgyául szolgáló tényeket a tételes törvények többsége *negatív* értelemben "közelíti meg". Általános jellegű, vagy az egyes bizonyítási eszközök igénybevételéhez kapcsolódó külön szabályok kizárhatják, korlátozhatják, illetőleg feleslegessé nyilváníthatják egyes tények bizonyítását általában is, illetőleg csupán meghatározott bizonyítási eszközök vagy módok útján. Ezeket összefoglalóan bizonyítási *tilalmaknak*, vagy a bizonyítást *kizáró szabályoknak* szokás nevezni.

A bizonyítást korlátozó szabályok *többféle okban* lelik magyarázatukat. Bizonyos tények feltárása kérdésében keletkezhetnek ütközések egyfelől a *büntető eljárás eredményességéhez*, másfelől valamely *alanyi joghoz* fűződő érdek között, amikor is a megoldás gyakran az, hogy valamilyen módon az utóbbit kell előnyben részesíteni, de elkerülve azt is, hogy az előbbi sérelmet szenvedjen. (Pl. a védővel közölt tények; a tanúk hozzátartozói mentessége stb.). Más esetekben *általános társadalmi érdek* indokolhatja bizonyos tények felszínre hozatalának, bizonyításának mellőzését a büntető eljárásban (államtitok stb.). Olykor egyes tények *bizonyítás nélkül*, egyszerűbben, következtetés után is megállapíthatók (köztapasztalati jelenségek stb.). Egyes bizonyítási eszközök és módszerek alkalmazása pedig bizonyos tények megismerésével kapcsolatban *különféle más* (törvényességi stb.) indokokból lehet tilalmazott.

A társadalmi, jogpolitikai, általános tapasztalati és egyéb megfontolásokon nyugvó bizonyítási tilalmak egyrészt' elvileg is általánosan elfogadottak, másrészt többnyire a jogalkalmazási gyakorlatban sem okoznak nehézségeket. A céltudatos és körültekintő eljárási tevékenység során beszerzett bizonyítási eszközök és az azok alapján megállapított tények ugyanis — *a bizonyítási korlátok mellett is* — rendszerint elegendő alapot szolgáltatnak a hatóságoknak s végső fokon a bíróságoknak a büntetőjogi felelősség kérdésének megnyugtató eldöntésére.

4. Ami az egyes *bizonyítási tilalmak fajtáit* közelebbről illeti, a *tételes jogok* idevonatkozólag tarka képet mutatnak, számos hasonló, illetőleg eltérő tilalom szabályozásával. A törvényekben összefoglalva, illetőleg szétszórtan⁷ elhelyezett bizonyítási tilalmakat, mint negatív szabályokat — illetőleg a bizonyítás tárgyául szolgáló tényeket, mint pozitív normákat — értelmezi és olykor kiegészíti a *joggyakorlat*, valamint rendszerezik és elemzik azokat a *tudományos munkák* is.⁸ A magyar büntető eljárási jogban a bizonyítási

sz.; Szatrogovics, M.Sz.: Kursz szovjetszkovo ugolovnovo processza. Moszkva, 1958. 23., 54., 167., 535. p.

⁷ Az egyes bizonyítási eszközök között (főleg a tanúvallomásoknál) számos speciális bizonyítási tilalom található a tételes törvényekben. Összefoglalóan is szabályoz: *magyar kódex* 59-60. §., 1969. évi (azóta módosított) *legyfel* kódex 153., 155. cikk.

⁸ L. általánosságban a bizonyítási tilalmakról a régebbi magyar irodalomban: *Balogh* 382. p., *Vámbery* 131. p., *Fiskay* 287. p., *Arnyal* 321. p., valamint *Móra-Kocsis* 254. p., továbbá, monográfikus elmélyültséggel: *Király* 117. p. A külföldi irodalomból e témakörben, átfogóan, egy régebbi jelentős mű: *Beling*, E.: Die Beweisverbote als Grenzen der Wahrheitserforschung im Strafprozess, Berlin, 1903.; továbbá: *Roxin*, C.: Strafverfahrensrecht, München, 1983. 129. p.

tilalmakat – hasznosítva a különféle tételes jogi, jogirodalmi és joggyakorlati megoldásokat is – a következő rendszerben célszerű tárgyalni: a) egyes *tények* bizonyítását; b) egyes *bizonyítási eszközök* igénybevételét; c) egyes *bizonyítási módok* alkalmazását kizáró (korlátozó) szabályok.

II.

A bizonyításból kizárt tények

Bizonyos tények a büntető eljárásban bizonyítás tárgyai alapvetően két okból nem lehetnek. Egyes tényeket a törvény tilalma, vagy tapasztalati, logikai stb. lehetetlenségük folytán – feltételekkel vagy azok nélkül – *nem szabad* bizonyítani; más tényeket nyilvánvalóságuk, más forrásból eredő igazoltságuk stb. következtében *nem kell* bizonyítani. Igazi tilalomról, ún. abszolút kizárási okokról tulajdonképpen csak az első esetben beszélhetünk. A második csoport ugyanis a bizonyításnak elvileg lehetséges s csupán gyakorlatilag, rendszerint szükségtelen (felesleges) eseteit foglalja magában.

Természetes, hogy amikor egyes tények bizonyítása *kizárt*, az egyúttal *felesleges is* (első csoport); de fordítva ez nem áll. Az általában felesleges bizonyítás egyes konkrét – kétséges – eseteiben ugyanis szükség lehet az érintett tények bizonyítására (második csoport). Különbség a két csoport között az is, hogy a – kizárt – bizonyítás elmaradása folytán *tények megállapítására sem* kerülhet sor, míg a második esetben *ténymegállapítás van*, csak annak nem bizonyítás, hanem más az eszköze. (Általános tapasztalat, logikai következtetés stb.).

1. Tények, amelyeket nem szabad bizonyítani

A. *Jogszabályok* bizonyítás tárgyai nem lehetnek. Ez az elv a contrario következik a bizonyítás tárgyaként csakis tényeket elismerő magyar eljárási törvény rendelkezéséből [59. § (1) bek.]. E szerint: "A bizonyítás azokra a *tényekre* terjed ki, amelyek... jelentősek". A jogszabályok bizonyításának tilalmát az a jogi *védelem* indokolja, amely szerint a jogszabályok létezése ismert mind az állampolgárok, mind a büntető ügyekben eljáró hatóságok és annak résztvevői előtt. ("Iura novit Curia").⁹ Ez alól a joggyakorlat mégis kivételt tesz az *alsóbb rendű* jogszabályok (önkormányzatok szabályrendeletei stb.) és a *külföldi*

(ugyanitt részletes bibliográfia); valamint: Pradel 297. p., Pisapia, G.D.: Compendio di Procedure Penale. Padova, 1982. 210. p. (Utóbbi az eljárási alapelvekből kiindulva és a vizsgálat kereteihez igazodva).

⁹ Így: Vámbéry 132. p., Finkey 27-87. p., Móra-Kocsis 255. p.

jogszabályok bizonyítása tekintetében.¹⁰ Ez utóbbi esetekben a jogszabályok, illetőleg azok léte mint "tény" szolgál a bizonyítás tárgyául. Újabb irodalmi nézetek, hivatkozva a napjainban rendkívüli mértékben elszaporodott belső utasításokra, szakmai, technikai stb. normákra, *általánosabb* jelleggel is felvetik a jogszabályok mint "tények" bizonyításának megengedhetőségét, merevnek és ma már elfogadhatatlannak tartva az általános jogismeret fikcióját.¹¹

B. Azok a tények, amelyek a büntetőjogi vagy a büntető eljárási jogszabályok alkalmazása szempontjából *nem jelentősek* (lényegtelenek, irrelevánsak), nem bizonyíthatók. Ez nemcsak a törvény idevágó általános rendelkezéséből [már idézett 59. § (1) bek.], hanem abból is kitűnik, hogy a tárgyaláson a tanács elnöke megtöltte az olyan kérdések feltevését, amelyek az *ügygel össze nem függő* körülményekre vonatkoznak [188. § (3) bek.]. Az utóbbi szabály szükségképpen a bizonyítás (tárgyának) korlátait jelenti.¹²

De a lényegtelen tényeknek természetesen csak a *tudatos* bizonyítása (erre vonatkozó indítvány, bizonyítási eszköz bejelentése stb.) a tilalmazott. Különösen az eljárás kezdő szakaszában, a nyomozás (vizsgálat) során ugyanis még gyakran nehézséget okoz a büntetőjogi felelősség szempontjából lényeges tények kiválasztása, azoknak a lényegtelen tényektől való elkülönítése; vagyis ebben a kérdésben tévedés is lehetséges. Ennélfogva azt mondhatjuk, hogy a bizonyítás tárgyai: a *releváns*, illetőleg az eljárás egyes szakaszaiban *reálisan annak minősíthető* tények.

C. Kizártak a bizonyításból az ún. *"lehetetlen tények"*. Ebbe a körbe tartoznak: a) azok a tények, amelyek a *köztapasztalattal*, vagy a *tudomány általánosan ismert* tételeivel *ellentétesek* (pl. hogy a víz nem 100 C^o-on forr, vagy nem 0 C^o-on fagy stb.) b) azok a tények, amelyek nyilvánvalóan nélkülözik mind a *gyakorlati*, mind a *tudományos* megalapozást (természetfölötti jelenségek, "csodák" stb.).¹³

A lehetetlen tények bizonyításának tilalma miben sem korlátozza a valóság megismerését, sőt éppen a *bamis megismerés veszélyét* küszöböli ki.

D. Vannak tények, amelyek bizonyítását a *törvény* zárja ki a büntető eljárásban. Ezeknél – szemben a lehetetlen tények esetével – nem hamis, hanem egyes *való tények* megismerése a tilalmazott. Itt a bizonyítási tilalom olyan tényekre vonatkozik, amelyeknek felszínre kerülése ütköznék valamely jogos köz- vagy magánérdekkel, illetőleg a büntető igazságszolgáltatás

¹⁰ L. *Angyal* 231. p., *Király* 124. p. ugyancsak bizonyos kivételekkel ismeri el a jogszabályok bizonyításának tilalmát.

¹¹ L. *Erdei* Árpád: Tény és jog a szakvéleményben, Budapest, 1987. 41. p.

¹² Az irreleváns tények bizonyításának tilalmát kifejezetten kimondja a *lengyel* kódex (155. cikk 2. pont). L. ugyanerre a régebbi magyar irodalomból: *Balogb* 389. p., *Finkey* 288. p., *Angyal* 323. p.

¹³ A lehetetlen tények bizonyítását kizárja a *lengyel* kódex (155. cikk 3. pont). Az irodalomból l. erre: *Balogb* 389. p., *Vámbéry* 132. p., *Finkey* 288. p., *Angyal* 323. p., *Móra-Kocsis* 255. p., *Király* 119. p.

érvényesülése szempontjából volna közömbös, vagy éppen káros.¹⁴ Ezeknek három csoportja van:

a) Az *Alkotmány* rendelkezéseivel ellentétes tények bizonyítása kizárt. A törvényesség szempontjából és jogpolitikailag sem kívánatos helyzetet teremthetne, ha konkrét büntető eljárásokban bizonyítás tárgyává lehetne tenni olyan tényeket, amelyek ellentétben állanak az ország alaptörvénye, az Alkotmány alapvető tételeivel, az állami, társadalmi rendre, az alapintézményekre stb. vonatkozó megállapításaival.¹⁵

b) Bizonyos tények bizonyítását a *büntető törvénykönyv* zárja ki valamely kifejezett vagy az összefüggésekből kitűnő rendelkezésével. Ennek célja: elkerülése annak, hogy a hatóságok és az eljárás résztvevői a büntető jogszabályok érvényesülését gátló, vagy ebből a szempontból közömbös tényekkel foglalkozzanak. E tények alcsoportjai:

ba) *Becsületsértés és rágalmazás* esetén a valóság bizonyítása tilalmazott. Ha ezeket a bűncselekményeket tény állításával követik el, a tény valóságát általában bizonyítani nem lehet, kivéve, ha a tény állítását közérdek vagy jogos magánérdek indokolta (1978. évi magyar büntető törvénykönyv 182. §).¹⁶ Az utóbbi, kivételesen engedélyezett bizonyítás sikere esetén az említett bűncselekmények nem büntethetők.

A most tárgyalт esetben a szigorú és sajátos büntetőjogi szabályozást — a bizonyítás rendszerinti kizárását — az a felismerés indokolja, hogy mások becsületét, jó hírnevét val tény állításával is lehet csorbítani.

bb) A 14. életévét *be nem töltött személy* beszámítási képessége nem bizonyítható. Minthogy a 14. életévét el nem ért (gyermekkorú) személy bűncselekmény miatt nem büntethető (büntető törvénykönyv 23. §), tárgyaltalan és ezért kizárt olyan tények bizonyítása, amelyek a gyermekkorú személy esetleges beszámítási képességét igazolnák. E bizonyítási tilalom abszolút jellegű, kivétel és feltétel nélküli. A törvényi, megdönthetetlen vélelem (*praesumptio iuris et de iure*) szerint ugyanis a 14. évnél fiatalabb korú személy

¹⁴ A *lengyel* kódex (155. cikk 1. pont) "a törvényben meg nem engedett tények" bizonyításának tilalmáról szól. Több eljárás törvényben fellelhető sajátos joghézagoknak is tekinthető, hogy a bizonyítási tilalmak megszegéséhez általános eljárási szankció nem fűződik, illetőleg csak annyi, hogy a jogorvoslati bíróságok az eljárási szabálysértések körében a bizonyítási tilalmak megszegését is észlelhetik és következményeit levonhatják. *Külön* szankciók (érvénytelenség, semmisség) inkább csak egyes tények (titok stb.) tiltott bizonyításával, illetőleg egyes bizonyítási eszközök tiltott alkalmazásával (pl. a tanúzási mentesség) kapcsolatban fordulnak elő a kódexekben. De a legújabb magyar eljárási jogalkotás (1989. évi XXXVI. törvény 5. §) bevezette a törvényellenes bizonyítás általános eljárási szankcióját is (semmisség).

¹⁵ Ez a bizonyítási tilalom az irodalomban nem általánosan elismert, mégis közel áll ehhez: *Móra-Kocsis* 255. p.; továbbá: *Cséska* Ervin (szerk.): *Magyar büntető eljárási jog*. I-II. *Egyeséges egyetemi jegyzet*. Budapest, 1990. I. 259. p. (szerző: *Király* Tibor).

¹⁶ Általában hasonlók, az *exceptio veritatis* esetére is, a külföldi tételes jogi szabályozások. Idevágó elemző irodalmi fejtegetéseit l.: *Király* 120. p., *Pradel* 298. p. (Utóbbinál utalással egy 1881. évi francia törvényre).

a büntetőjogi felelősségrevonáshoz szükséges értelmi és erkölcsi fejlettséggel nem rendelkezik. Ha ez utóbbinak konkrét esetben az ellenkezője állna is fenn, ez a büntetőjogi felelősség szempontjából közömbös, s mint ilyen, bizonyítása kizárt.¹⁷

bc) *Önbtűből eredő, ittas vagy bódult állapotban* bűncselekményt elkövető személy beszámíthatatlanságát nem lehet bizonyítani. Az ilyen személy ugyanis büntetőjogi felelősséggel tartozik, tekintet nélkül beszámítási képességének meglétére vagy hiányára (büntető törvénykönyv 25. §). A büntetőjogi szabályozásra figyelemmel a beszámítási képesség fennállása vagy hiánya tehát itt is közömbös lévén, az utóbbira irányuló bizonyítás tulajdonképpen *irreleváns* ténnyel volna kapcsolatos, s ezért mint ilyen, szintén kizárt.¹⁸ (L. fentebb B. pont is).

c) Egyes tények bizonyításának tilalma a *büntető eljárási törvény* rendelkezéseiből következik közvetlenül vagy közvetve. A tilalmak az eljárás célja, illetőleg a közérdek vagy a jogos magánérdek közötti konfliktus-helyzetek ésszerű, méltányos megoldását szolgálják, az eljárás eszközeivel. Ilyenek:

ca) A *jogerős büntető ítélettel ellentétes tények* bizonyításának tilalma. A jogerős ítélet helyessége mellett vélelem szól (*res judicata pro veritate habetur*), amely csak rendkívüli jogorvoslattal (perújítás, törvényességi óvás) dönthető meg.¹⁹ Ezért az, hogy a terhelt korábban követett-e el *bűncselekményt* és ezért *megbüntették-e* – vagyis a visszaesés kérdése, az ezzel kapcsolatos tények – az újabb eljárásban bizonyítás tárgyává nem tehetők. Ezek ugyanis a korábbi jogerős ítélettel már bizonyítva vannak, s *csakis azzal* vannak bizonyítva hitelen.

De helyes – a jogirodalomban ugyan nem egységesen elfogadott – jogi felfogás szerint az újabb eljárás számára nemcsak a terhelt korábbi bűnelkövetése és büntetettsége bizonyított az ezt kimondó, előző jogerős ítélettel, hanem az előző jogerős ítéletben (annak indokolási részében) foglalt *ténymegállapítások is*; így ez utóbbiakkal ellentétes tények bizonyítása is ki van zárva az újabb eljárásban. Kétségtelen ugyanis, hogy a büntető ítélet csak a maga *egészében*, s nem összefüggéseiből kiszakítva, egyes rendelkezéseit, megállapításait szétválasztva tekinthető egységes, teljes hatályú hatósági döntésnek; így jogerejének hatókörét sem lehet "szétdarabolni", az ítéletben foglalt egyes tények szerint "felosztani" úgy, hogy a jogerő az ítélet egyes megállapításaira vonatkozik, másokra nem. A jogerő szerves alkotó része a *kötelező erő* és a *bizonyítási erő*, s így ezek is egységesen, az ítélet minden rendelkezésére, ténymegállapítására és jogi értékelésére kiterjednek.

Ennélfogva a korábbi jogerős büntető ítéletben megállapított tényeket a terhelt ellen indított újabb büntető eljárásban bizonyítás tárgyává tenni a kifejtett okokból nem lehet. Ez a tilalom attól *függetlenül* érvényesül, hogy az

¹⁷ Mindezekre részletes kifejtés: *Király* 120-121. p.

¹⁸ Többoldalúan tárgyalja: *Király* 120. p.

¹⁹ A szakirodalomban széles körben ismertetett és kidolgozott erre a témakörre, közvetlenül a bizonyítási tilalmak nézőpontjából l.: *Móra-Kocsis* 399. p., *Király* 122. p.

újabb eljárásban e korábbi tényeket lényegeseknek vagy lényegteleneknek, érdemi vagy enélküli kihatásúaknak értékeli-e; ugyanis az utóbbiak megítélése is a korábban jogerősen ítélezett bíróságnak a hatáskörébe tartozott. Minden ilyen vagy bármilyen más esetleges tévedése a korábbi jogerős ítéletnek csakis *rendkívüli jogorvoslattal* korrigálható. (Egyes, nem érdemi jellegű hibák a magyar eljárási jogban ún. különleges eljárások útján is).

cb) Nem bizonyíthatók a *titoktartási kötelezettség alá eső tények*. A büntető eljárás általában lemond olyan tények megismeréséről, amelyeknél *nagyobb érdek* fűződik titkosságuk megőrzéséhez, mint a bizonyításban való felhasználásukhoz. Mindamellet a tételes eljárási törvények idevágó szabályozása gyakran eltérő és nem is elég következetes. A különféle titoknak minősülő tények bizonyítását *nem általánosságban*, bármely bizonyítási eszköz, hanem rendszerint *csak tanúbizonyítás útján* tilalmazzák. [1. magyar törvény 65. § (1) bek. c) pont, 66. § (1) bek. c) pont].²⁰ Helyes felfogás szerint azonban bizonyos tényeknek magából az *eljárásból való kirekesztéséhez* fűződik közérdek, s nem ahhoz, hogy csupán *egyes bizonyítási eszközök* alkalmazását (pl. a tanúvallomást) zárjuk ki, de ugyanakkor a titoknak minősülő tények bizonyítását más bizonyítási eszközökkel (pl. okirat, szakértők útján) megengedjük.²¹

A titoktartási kötelezettség körébe tartozó tényeket, súlyuk szerint, *két csoportra* lehet osztani: az állam- vagy szolgálati titkot; és az ún. foglalkozási titkot megvalósító tényekre.

Államtitoknak vagy *szolgálati titoknak* minősülő tények bizonyítása *tanúvallomás útján* kizárt [már idézett magyar eljárási törvény 66. § (1) bek. c) pont], kivéve ha a tanú a titoktartási kötelezettség alól *felmentést* kapott.²² Az államtitok és a szolgálati titok fogalomköréről *külön jogszabályok* rendelkeznek, amelyeket a büntető ügyekben eljáró hatóságok hivatalból alkalmazni kötelesek. A felmentés kérdésében a büntető hatóságok intézkednek, s annak megadása esetén az egyébként titoknak minősülő tények bizonyítás tárgyai lehetnek.

Foglalkozási titkok azok a tények, amelyek hivatás, foglalkozás, közmegbízatus (orvosi, ügyvédi, lelkeszi, társadalmi egyesületi stb. tevékenység) körében merülhetnek fel. Minthogy ezek megőrzése is fontos lehet a közérdek vagy a magánosok jogos érdeke szempontjából, a rájuk vonatkozó bizonyítás lehetőségét is indokolt korlátok között tartani. Mindamellet az ilyen tények bizonyítása is rendszerint csak *tanúvallomás útján* tilalmazott [magyar törvény

²⁰ Hasonlóan a külföldi kódexek többsége.

²¹ *Király* (134. p.) is rámutat a tételes törvények ama általános hiányosságára, hogy a tárgyi bizonyítási eszközöknek és az okiratoknak mint titokhordozóknak a felhasználását nem korlátozzák.

²² Ugyanígy pl.: *lengyel kódex* 162. cikk. 1. §, *csehszlóvak kódex* 99. §. Az 1976. évi (már többször módosított) *jugoszláv kódex* (226. szakasz 1. pont) szolgálati és katonai titkot szabályoz.

már idézett 66. § (1) bek. c) pont],²³ egyéb bizonyítás eszközökkel (pl. okirat, tárgyi bizonyítási eszköz útján) nem.

Maga a tilalom két együttes – negatív jellegű – *feltétel* megléte esetén áll fenn. Csak akkor, ha egyrészt a titoktartás alól *felmentést nem adtak*, másrészt ha a kérdéses tényekre a tanú *nem is kíván vallomást tenni*. Tehát akár felmentés, akár vallomástételi hajlandóság esetén az egyébként titoknak számító tény bizonyítása nincs kizárva.

A magyar eljárási törvény a foglalkozási titkok sorából – jelentőségénél fogva – kiemeli és külön szabályozza [65. § (1) bek. a) pont] a *védői titkot*. E szerint a büntető ügyekben védőként eljáró ügyvéd (vagy kivételesen erre jogosított más személy) nem hallgatható ki tanúként olyan tényekre, amelyekről *védői minőségében* – tehát nem magánemberként – szerzett tudomást.²⁴ A védői titok megőrzése és kivételes bizonyításjogi szabályozása a védelem eljárási alapelvéből folyó követelmény, amely nélkül a védői tevékenység folytatása gyakorlatilag megghiúsulhatna.

Bár a törvény itt is – de már feltétel és kivétel nélkül – *csak a tanúbizonyítást* zárja ki mint a védői titok felfedésének (bizonyításának) eszközt, nyilvánvalónak látszik, hogy a védői titok alá eső tények bizonyításának *egyéb bizonyítási eszközzel* (pl. okirat útján) *sem* lehet helye. A társadalmi érdek honorálásának a lényege ugyanis nem elsősorban abban van, hogy a védőt az ügyben tanúként nem lehet kihallgatni (bár ez a bizonyítási korlátozás sem jelentéktelen), hanem abban, hogy a védői titok körébe eső tények *egyáltalán nem* tárhatók fel más bizonyítási eszköz útján sem.²⁵

cc) *Az önvádra, vagy a hozzátartozó vádolásra alkalmas tények* bizonyításának tilalma. Elsősorban tanúvallomásban, de más bizonyítási eszközzel kapcsolatban *sem várható el* a büntető eljárás bármely résztvevőjétől, hogy olyan tényeket szolgáltatson, amelyek ellene vagy hozzátartozója ellen bűncselekménnyel való vádolásra, avagy terhére egyébként felhasználhatók volnának. Minthogy a tanú az eljárási törvény értelmében [66. § (1) bek. b) pont] a most említett kihatású tényekre megtagadhatja a vallomástételt, az ilyen irányú nyilatkozata esetén e tényekre tanúként kihallgatni nem lehet.²⁶ Helyes jogértelmezés szerint azonban nemcsak az ő tanúvallomása kizárt, hanem őt ilyen tényekre vonatkozó bizonyítási eszköz (okirat, tárgyi bizonyítási eszköz stb.) *kiadásának kötelezettsége sem terheli*. Bizonyos ellentmondás, hogy azok, a joggyakorlat szerint, házkutatás, motozás útján mégis csak megszerezhetők.

²³ Ugyanígy: *lengyel* kódex 161. cikk 2. pont, 163. cikk, *jugoszláv* kódex 227. szakasz (1) bek. 4. pont. (Az utóbbinál kivétel, ha a bűncselekmény feljelentési kötelezettségi alá esik).

²⁴ A tételes törvények idevágó szabályozása világszerte lényegében ugyanez. Némi eltérés van a *jugoszláv* kódexben (226. szakasz 2. pont): a tilalom nem áll fenn, ha a bizonyítást a terhelt kéri.

²⁵ I. ilyen értelemben: *Balogh* 388. p. (A védővel történt "közlés tartalmát nem szabad bizonyítani").

²⁶ Ugyanígy: *lengyel* kódex 166. cikk 1. §., *csehszlóvak* kódex 100. § (2) bek. (Utóbbinál kivétel a feljelentési kötelezettség esete).

Természetes, hogy ha a törvényi *feltételek biányoznak*, vagyis ha az érintett személy – jogositványára való figyelmeztetés ellenére – a szóbanforgó tényekre tanúként vallani kíván, avagy önként szolgáltatja a saját vagy hozzátartozója terhére felhasználható adatokat, a bizonyításnak nincs akadálya.

2. Tények, amelyeket nem kell bizonyítani

Vannak a büntetőjogi és a büntető eljárásjogi szabályok alkalmazása szempontjából lényeges tények, amelyeknek léte vagy hiánya kérdésében a konkrét büntető eljárásban állást kell ugyan foglalni, de ehhez *nincs szükség* bizonyításra, mert a helyes ténymegállapítások egyszerűbb módon is megtehetőek.²⁷ Ilyenkor a bizonyítás mellőzésének lehetőségei, amelyeket részben a tételes törvény, részben a tudomány és a joggyakorlat dolgoz ki, a büntető eljárás *racionalizálásának* (egyszerűsítésének és gyorsításának) szempontjait szolgálják, a törvényességi követelmények sérelme nélkül. Az egyébként szükségtelen bizonyítás eseteinek *közös szabálya*, hogy *kétség* esetén az ilyen tényekkel kapcsolatban is bizonyításnak van helye.

A. *Köztudomású tények*. Bizonyos tények mindenki előtt, vagy legalábbis a lakosság széles köreiben, avagy meghatározott helyeken, környezetben általánosan ismertek lehetnek. Ezek pl. a *természeti* események (földrengés, árvíz, tűzvész stb.), *történeti* események (háború stb.), vagy *más basonló* tények, amelyeket, említett közismertségüknél fogva, a büntető ügyekben eljáró hatóságok és az eljárás résztvevői is ismerhetnek s ennél fogva megállapításukhoz bizonyításukra nincs szükség. A magyar eljárási törvény a felesleges bizonyításnak erről az esetéről *kifejezetten* rendelkezik [59. § (2) bek.]. E szerint: "Nem kell bizonyítani azokat a tényeket, amelyek köztudomásúak".²⁸

²⁷ Az ártatlanság vélelmének nemzetközi és állami dokumentumokban ma már egyetemesen elismert alapelve szorosan összefügg a büntető eljárásbeli bizonyítást könnyítő szabályokkal. E szerint "senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg". [Magyar Alkotmány 57. § (2) bek., magyar eljárási törvény 3. § (1) bek.]. Az ebből következő eljárási szabály az *onus probandi*-ra: "A bűnösség bizonyítása a büntető ügyekben eljáró hatóságokat terheli. A terhelt nem kötelezhető ártatlanságának bizonyítására". [3. § (2) bek.]. Az ártatlanság bizonyítása tehát sem a törvényben, sem a gyakorlatban nem kizárt, de adott esetekben felesleges lehet (olyankor ti., amikor a bűnösség nem nyert bizonyítást). L. az ártatlanság vélelmének – a bizonyítási tilalmakkal összefüggő – irodalmából: Király 250. p., Pradel 291. p., 294. p.; továbbá: Larguier, J.: Droit Pénal Général et Procédure Pénale. Paris, 1977. 189. p.

²⁸ Hasonló szabályozás: lengyel kódex 153. cikk. De a köztudomású tények bizonyításának feleslegessége – törvényi szabályozás nélkül is – többé-kevésbé elfogadott az egyes országok joggyakorlatában és a tudományban. Ellenkező a francia jog, amelyben a bírói gyakorlat szerint az ún. köztudomású tényeket is bizonyítani kell (Pradel 302. p.).

Azt, hogy bizonyos tények köztudomásúak-e és így velük kapcsolatban a bizonyítás felesleges-e, a *hatóságnak* kell eldöntenie; a *köztudomás tényét* illetően külön bizonyításnak helye nincs.²⁹ Lehetséges az is, hogy valamely tény (pl. árvíz, földrengés) általánosságban közismert ugyan, de annak *részletes* vonatkozásai (pl. hogy az említett természeti események meddig terjedtek, milyen földrajzi hely volt a határuk, vagy melyek voltak időbeli korlátai stb.) kevésbé köztudottak, s így ezek bizonyítása már szükségessé válhat.³⁰

A köztudomást sohasem pótolja a *magánértesülés*, vagyis az, hogy a történeti, természeti stb. eseményről a hatóság egyes tagjainak esetleg tudomása van.³¹ Tehát ilyenkor is, köztudomás hiányában, bizonyításra van szükség.

B. Tények, amelyekről a hatóságnak *bivatalos tudomása* van. Itt nem általánosan, hanem csupán a bünyügyi hatóságok által hivatalosan ismert tényekről van szó. Vagyis olyanokról, amelyekről a hatóság tagjai nem mint magánemberek, hanem *bivatali működésük során*, annak tapasztalataiból értesültek. Ilyen pl. valamely bűncselekménynek az adott régióban, megyében vagy országosan való elszaporodottsága. (Ez a tény a büntető jogalkalmazási gyakorlat szerint a büntetés kiszabásánál általában súlyosbító körülmény).³² Ezeket és más hasonló, a hatóságok hivatalos informálódási körébe eső tényeket nem kell bizonyítani, hanem azokra nézve a hatóság (és főleg a bíróság az ítéletében) bizonyítás nélkül is megállapításokat tehet. Természetesen az ilyen ténymegállapítások is *jogorvoslattal* támadhatók, ugyanúgy, mint a hatósági határozatok bármely más része, rendelkezése, megállapítása.

A hivatalos tudomás körébe tartozó tények bizonyításának szükségtelenségéről a magyar eljárási törvény [már idézett 59 § (2) bek.] ugyancsak *kifejezetten* rendelkezik: "Nem kell bizonyítani azokat a tényeket..., amelyekről a hatóságnak hivatalos tudomása van."³³

C. Vannak a bűncselekmény megállapíthatósága, illetőleg a büntetőjogi felelősségrevonás eldöntése szempontjából nagyon is *lényeges* tények, amelyeknek a bizonyítása *minden konkrét esetben mégis szükségtelen*. Ilyen különösen a cselekmény szándékosságának, a beszámíthatóságnak, illetőleg a beszámítást kizáró okoknak a megítélése.

Ha pl. az elbírálás alá eső összeg tárgyi és személyi körülményből, a terhelt előadásából, s minden egyéb bizonyítékból egyértelműen kitűnik, hogy az elkövető nemcsak tudta, hanem akarta is cselekményének káros és a társadalomra veszélyes következményeit (pl. a sértett halálát), felesleges *külön* bizonyítást folytatni a cselekmény *szándékosságára*, mint "tudati tényekre", mert az a józan emberi belátás, logikai következtetés útján is megállapítható. De ugyanilyen nyilvánvaló körülmények között, vagyis akkor, ha kétség sincs aziránt,

²⁹ Így: Balogh 383. p., Finkay 287. p., Angyal 322. p.

³⁰ Angyal 321. p.

³¹ Angyal 322. p., Pradel 302. p.

³² L. a Legfelsőbb Bíróság 12. sz. Irányelve 11. pont

³³ Ugyanigy: lengyel kódex 153. cikk. Érvényesül ez a tilalom csaknem minden ország joggyakorlatában és elfogadott a tudományban.

hogy a terhelt ép testi és szellemi adottságokkal rendelkező személy, akinek normális elme- és tudati állapota hiányára vagy korlátozottságára az eljárásban semmiféle adat sem merült fel: teljesen szükségtelen minden konkrét esetben külön bizonyítás tárgyává tenni a terhelt *beszámíthatóságának*, illetőleg a *beszámítást kizáró* (büntethetőséget megszüntető) *okok* fennállásának vagy hiányának a kérdését. Sőt az ilyen felesleges bizonyítás az egyes esetekben rendkívül idővesztéssel járna és gyakorlatilag szinte lehetetlenné tenné az igazságszolgáltatást.³⁴

Az ily módon eleve, bizonyítás nélkül, a "józan ész" alapján igaznak elfogadott tények igazságát a tudományban "előzetes igazságoknak"³⁵ is szokták nevezni, amelyben ugyanakkor mintegy "lappang" az *ideiglenesség*. T. i. a felesleges bizonyítás ezen eseteinél – miként a köztudomás és a hivatalos tudomás körébe eső tényeknél – is érvényesül az az elv, hogy felmerülő kétség esetén ezeket a tényeket is bizonyítás tárgyává kell tenni.

D. A köztudomás és a hivatalos tudomás körébe vonható tényekkel rokon, de azoktól részben eltérő fogalom azon tényeknek a köre, amelyek tartalma *általánosan ismert és elismert* (természettudományos, fizikai, élettani stb.) igazság, illetőleg ebből *okszerűen következő további igazságok* (tények). E kétségtelenül igaz tények bizonyítása *általában szintén felesleges*, noha ezekkel kapcsolatban is merülhetnek fel *kétségek* igaz voltukat, avagy a belőlük származtatott további tények okszerűségét illetően. Ilyen kétségek esetén már nemcsak lehetséges, de szükséges is e tények perrendszerű bizonyítása.³⁶

E. A *közokiratokban* foglalt, illetőleg a *közokiratokkal* igazolt tények valósága általában vélelmezett. Idetartoznak a különböző hatóságok által kiállított okiratok, de magában a büntető eljárásban keletkezett okiratok, jegyzőkönyvek is. Az ezekben foglalt tények bizonyítása is *rendszerint* szükségtelen, kivéve, ha az okiratok valódisága, illetőleg az általuk igazolni kívánt tények valósága iránt *alapos kétség* támad.³⁷ Az a körülmény azonban, hogy az eljárás résztvevői ezeknek az okiratoknak a valódiságát, vagy tartalmuk (a tények) valódiságát vitatják, önmagában és szükségképpen még nem egyenértékű az alapos kétséggel és nem feltétlenül ok a bizonyítás elrendelésére.

Egyébként a büntető eljárásban keletkezett jegyzőkönyvek és határozatok valóságtartalmának *korrigálására, kiegészítésére* – túl a

³⁴ A "tudati tények" megállapításához – többen idesorolják az okozati összefüggést is – *általában, kétség biányában, külön bizonyítás* nem szükséges, az egyes irodalmi álláspontok szerint sem; így: *Balogh* 386. p., *Angyal* 321. p.

³⁵ *Unger* nevű régi német szerző elnevezése: "Interimswahrheit". (Idézi: *Balogh* 385. p., *Vámbéry* 132. p.)

³⁶ Vö. a felesleges bizonyításra, illetőleg kétség esetén a kivételekre a magyar irodalomból: *Balogh* 382. p., *Vámbéry* 132. p., *Finkey* 287. p., *Angyal* 322. p.

³⁷ Kétség esetén természetesen a közokiratban foglaltakkal ellenkező tény is bizonyítható. Ez a magyar joggyakorlat és tudomány régebbi és jelenlegi álláspontja. (*Balogh* 385. p., *Angyal* 321. p.)

jogorvoslati lehetőségeken – a tételes törvények *egyszerűsített eszközök* igénybevételét is biztosítják [kijavítás: 116. § (4) bek., 161. § (2) bek.].

F. *Más hatóságok* hivatalos állásfoglalásait, tényekre vonatkozó döntéseit a büntető ügyekben eljáró hatóságok *általában* bizonyítás nélkül elfogadhatják.³⁸ (Ezek egy része a közokiratokkal igazolt tények fogalma alá is eshet; l. előző E. pont). Ebben a körben különleges helyzet az, amikor a büntetőügyben elbírálás alatt álló bűncselekmény egyes vonatkozásaitól (kártérítési felelősség stb.) a *polgári bíróság korábban* már jogerősen döntött. Kérdés, hogy a polgári bíróságnak idevágó korábbi ténymegállapításai *kötk-e* a büntetőügyben utóbb eljáró hatóságokat, illetőleg, hogy e tényekkel kapcsolatban a későbbi büntetőügyben kell-e vagy lehet-e *újabb (külön) bizonyítást* folytatni?

a) Ez a kérdéskomplexum a polgári, illetőleg a büntető bíróságok határozatai egymáshoz való viszonyának sajátos témakörét alkotja.³⁹ E témának a büntető eljárásban lehetséges vagy szükséges bizonyítást érintő vonatkozásáról ezúttal csak annyit kell leszögezni, hogy a büntető bíróság az *ún. büntetőjogi főkérdések*, vagyis a bűnösség, a minősítés és a büntetés kérdését *önállóan* bírálja el, ideértve e főkérdések alapjául szolgáló tények megállapítását is.

Erről a problémáról a tételes törvények a részletekben eltérően rendelkeznek, a magyar törvény (14. §) a következőképpen: "Abban a kérdésben, hogy a terhelt követett-e el és milyen bűncselekményt, a büntetőügyben eljáró hatóságot a polgári perben, illetőleg a szabálysértési, fegyelmi vagy társadalmi bírósági eljárás során hozott jogerős határozat, illetőleg a bennük megállapított tényállás nem köti".

b) Bizonyos esetekben a büntető eljárásban merülhetnek fel tények, amelyek megállapítása *más hatóság vagy bíróság hatáskörébe* tartozik, de amelyek valóságától a büntető jogszabályok alkalmazása (a büntetőjogi felelősség eldöntése) *függ*. Ilyen pl. dolog tulajdonjoga vagy birtoka stb. E tények a büntető eljárás *ún. előzetes kérdéseinek* körét alkotják és a főszabály az, hogy *általában* e tényeket is a *büntető hatóságok* állapítják meg bizonyítás útján [169. § (2) bek.].⁴⁰ *Nem dönthet* azonban a büntető hatóság az előzetes tények felől, hanem be kell szereznie, illetőleg be kell várnia az egyéb hatóságok határozatát olyan kérdésben (személyi állapotot érintő ügyek stb.), amelyben hozandó más hatósági döntés *mindenkivel*, tehát a büntető ügyekben eljáró hatóságokkal és az eljárás résztvevőivel szemben is hatályos. De még *ilyenkor is*

³⁸ Ez is elfogadott elv a gyakorlatban és az elméletben egyaránt. (Balogh 382. p., Finkey 287. p., Király 124. p.)

³⁹ Ez a joggyakorlatban és a szakirodalomban széles terjedelemben kidolgozott, különálló témakör, de amely a büntető eljárásbeli bizonyítási tilalmakat mégis közelebbről érinti. L. a magyar irodalomból: Móra-Kocsis 255. p., Király 122. p.

⁴⁰ A tételes jogok ebben a – külön tárgyalásra tartozó – kérdésben nem egységesek. Pl. a *francia* büntető eljárási jogban főszabály, hogy az előzetes kérdéssel kapcsolatos tényeket a *polgári* (eljárási és anyagi) jog szabályai szerint kell bizonyítani. Erre utal a joggyakorlat ismertetésével: Pradel 303. p.

lehetőség van a büntető ügyben a bizonyítás lefolytatására akkor, ha az illetékes hatóság az elbírálási jogkörébe eső tényeket illetően bizonyos időn belül döntést nem hoz. Ebben az utóbbi esetben a bűnügyi hatóságok (bíróságok) a rendelkezésükre álló bizonyítékok alapján folytatják le a bizonyítást, állapítják meg a szükséges tényeket és hoznak érdemi határozatot a szóbanforgó ügyben.

c) Vannak végül esetek, amikor a büntető ügyben eljáró hatóságok *feltétlenül kötve vannak* más hatóságok ténymegállapításaihoz (pl. a diplomáciai vagy személyes *mentesség* különböző kérdéseiben). Ilyenkor e kategóriák alá eső tények bizonyítása *felesleges* és egyúttal *kizárt is*, minthogy a mentességet érintő ténymegállapítások alapja csakis az egyéb hatóságok állásfoglalása lehet, amelyet a bűnügyi hatóságok a saját eljárásukban kötelesek irányadónak elfogadni. (Ez az eset a *kizárt bizonyítási eszközök*, illetőleg a csupán meghatározott bizonyítási eszközökkel bizonyítható tények körével rokon; l. alább III. 3. pont).⁴¹

III.

Egyes bizonyítási eszközök alkalmazásának kizárása

Az eljárási törvények nemcsak egyes tények bizonyítására, hanem *egyed bizonyítási eszközök* felhasználására nézve is tartalmazhatnak tilalmakat. E tilalmak jogi természetét a *szabad bizonyítási rendszer* elveivel összefüggésben kell megítélni.

A modern büntető eljárási jogok szabad bizonyítás rendszere *két* elvi jelentőségű *tételt* tartalmaz: egyrészt a bizonyítási eszközök és a bizonyítékok *szabad felhasználásának*; másrészt azok — *belső meggyőződés* alapján való — *szabad értékelésének* elvét [5. § (3) bek.]. Ezek közül az utóbbi az abszolút jellegű, kivételt nem ismerő elv, de az előbbi is csak ritka kivételeket, törvényi korlátozásokat tűr meg. E kivételes korlátok annyit jelentenek, hogy bizonyos esetekben egyes bizonyítási eszközöket *nem lehet* igénybevenni, illetőleg ellenkezőleg, bizonyos tények bizonyítására *csakis a törvényben meghatározott* bizonyítási eszközök alkalmazhatók.

De a bizonyítási eszközök használatának ez az utóbbi — ritka — pozitív, illetőleg az előbbi — gyakoribb — negatív irányú korlátozása esetén is *maradéktalanul* érvényesül az említett másik elvi jelentőségű szabály; e szerint: minden, még a törvényben olykor *kötelezően* alkalmazni rendelt bizonyítási eszközöket is (illetőleg az ezekből nyert bizonyítékokat) a bűnügyi hatóságok *szabadon értékelik*, azaz bizonyító erejüket törvényi és egyéb kötöttség nélkül állapítják meg.

A kifejtettekből következik, hogy a bizonyítási eszközök alkalmazásával kapcsolatos előírások vagy tilalmak csak a bizonyítási tevékenység *eszközeit*,

⁴¹ Erre a kapcsolatra rámutat: *Király* 124. p.

formái, de sohasem annak *értelme* tekintetében jelentenek kötöttségeket a jogalkalmazó számára. A tilalmak nem érintik a bizonyítékok szabad értékelésének elvét, de ugyanakkor a tények megismerési lehetőségét sem korlátozzák, sőt inkább *elősegítik* azt.⁴² Az előírások, illetőleg a tilalmak a tudomány, a jogi és a mindennapi gyakorlat tapasztalatai alapján ugyanis megjelölik a büntetőügyekben releváns tények megismerésének *legcélszerűbb* eszközeit, illetőleg az erre nyilvánvalóan *alkalmatlanokat* kizárják.

A tételes törvények a bizonyítási eszközöket érintő tilalmakat vagy *általános* jelleggel, vagy az *egyes bizonyítási eszközökhöz kapcsolódóan* szabályozzák.⁴³ Az utóbbiak szerint a magyar jogban érvényesülő tilalmak: a tanúvallomások; a szakértők; az okiratok; a tárgyi bizonyítási eszközök köré csoportosíthatók.

1. A tanúvallomásokkal kapcsolatos tilalmak

Egyes személyeket – bizonyos körülmények és feltételek között – nem lehet tanúként kihallgatni a büntető ügyben releváns egyetlen tényre sem, azaz a *tényállás egészére*. [Ha csak *meghatározott* tényekre tilalmazott a kihallgatás – pl. titok, önvád stb., l. fentebb II. 1. D. c), cc) pont – nem *bizonyítási eszközre* vonatkozó tilalommal, hanem a bizonyításból *egyes tényeknek* a kizárásával állunk szemben]. Az, hogy bizonyos ügyekben, illetőleg egyes terhelteket illetően bizonyos személyek tanúkénti kihallgatása kizárt, e személyek *egészségi állapotában*, illetőleg a *terheltséghez való viszonyában* találja magyarázatát. Ehhez képest e tilalmaknak két esete van:

A. A *tanúzási képességnek* a jogtörténet múltjában létezett korlátait (kor, nem, műveltség, vagyon stb.) a modern eljárási jogok már nem ismerik. Csak egy kritérium van: a tanúként kihallgatandó személynek az ügyben lényeges tényekről legyen *tudomása*. (A tudomásnak még közvetlennek sem kell feltétlenül lennie). Ez természetesen magában foglalja a tudomásszerzési, a tudomás-megőrzési és a közlési képességet is. Éppen ez utóbbiak hiányoznak

⁴² L. mindezek részletes kifejtését: *Király* 117., 126-128. p.

⁴³ Átfogó szabályozás az NSZK-kódexben is csak tanúvallomással kapcsolatban van (52-55. §). E tilalmak megszegésének szankciói rendszerint nem általánosan szabályozottak, hanem csak az egyes bizonyítási eszközökhöz (itt is főleg a tanúvallomásokhoz) kapcsolódik. Viszont általános jellegű szankció a törvényellenes bizonyíték-beszerezésre nézve az újabb magyar büntető eljárási jogalkotásban (1989. évi XXVI. törvény 5. §) a már idézett rendelkezés [60. § (3) bek.]: "Az e törvény rendelkezéseivel ellentétesen lefolytatott bizonyítás eredménye bizonyítékként nem vehető figyelembe". Ennél szűkebb, de bizonyos fokig mégis általános tartalmú az 1968. évi (ismételten módosított) *román* kódex [68. szakasz (1) bek.] szabályozása: "Bizonyítékok beszerzése céljából tilos erőszakot, fenyegetést vagy más kényszerítő eszközt, valamint ígéreteket vagy biztatásokat használni". Lényegében hasonlóan szabályoz a *francia* eljárási jog: 1958. évi (számos esetben módosított) Code de Procédure Pénale 170. cikk. Ezt az utóbbi kérdéskört részletesen elemzi: *Király* 128., 136-137. p.

akkor, ha valakitől testi vagy szellemi fogyatékosága miatt nyilvánvalóan nem várható helyes vallomás [65. § (1) bek. b) pont]. Ezért az ilyen személy tanúvallomásának, mint bizonyítási eszköznek az igénybevétele kizárt.⁴⁴

A most tárgyalt kizárási ok tehát *két feltétel* együttes fennforgása esetén érvényesül: az egyik a *testi vagy szellemi fogyatékoság*, a másik ennek olyan *súlyos mértéke*, amely nyilvánvalóan kilátástalanná teszi a helyes vallomást.⁴⁵ A testi, szellemi fogyatékoságot és annak mértékét szükség esetén *szakértő* útján kell megállapítani; ebből a nyilvánvalóan helyes vallomás lehetőségére vagy hiányára vonható következtetése pedig a *hatóság* feladata.

A *belyes vallomás* fogalma a releváns tények objektív, valósághű közlésének a képességét jelenti. Ezt a képességet, illetőleg ennek hiányát, összefüggésben a testi, szellemi fogyatékosággal, a tanú vallomása *előtt* csak ritkán lehet felismerni, sokkal inkább a kihallgatás közben.

Ha a tanúzási *képesség biányának* felsorolt ismervei fennállanak, nincs értelme a kihallgatásnak, ezért azt a törvény kizárja. Ha viszont csak *korlátozott* a fogyatékoság, vagyis ha *nem nyilvánvalóan* várható helytelen vallomás, a tanút ki lehet hallgatni.

B. Nem hallgatható ki a *terhelt hozzátartozója*, ha — élve törvényben írt jogával [66. § (1) bek. a) pont] — a vallomástételt *megtagadta*. A hozzátartozónak ezt a jogát a tételes eljárási törvények általában biztosítják,⁴⁶ tekintettel a terhelthez való közeli kapcsolatával indokolható — és így vélelmezett — elfogultságára.

A megtagadási jog gyakorlása ellenére kihallgatott tanú vallomása *érvénytelen*, ugyanúgy azé a tanué is, aki a mentességi jogára való figyelmeztetés elmaradása folytán tett vallomást [67. § (3) bek.].⁴⁷ Ha az ügyben több terhelt van, a tanú csak azon terhelt vonatkozásában tagadhatja meg a vallomást, aki az ő hozzátartozója.

Amennyiben a hozzátartozó tanú vallomást kíván tenni, kihallgatásának — azaz e bizonyítási eszköz igénybevételének, *kizáró feltétel biányában* — nincs akadálya. Ilyenkor e személyre a tanúvallomásra vonatkozó általános szabályok az irányadók. (Hamis tanúzás következményei stb.)

⁴⁴ Hasonló: *szovjet-orosz* kódex 72. cikk 2. pont, *jugoszláv* kódex 227. szakasz /3/ bek. (utóbbinál kivétel, ha a terhelt a vallomás megtételét kéri).

⁴⁵ A magyar joggyakorlat és tudomány egységes abban, hogy a tanú korlátozott beszámíthatósága általában nem akadálya a kihallgatásának. A külföldi irodalmi nézetek közül ezt hangsúlyozza: *Altavilla, E.: Forensische Psychologie I-II. Graz-Wien, 1955. II. 241. p.*

⁴⁶ *L. lengyel* kódex 165. cikk 1. §, *jugoszláv* kódex 227. szakasz (1) bek. 1-3. pont, *csehszlóvák* kódex 100. § (1) bek. (Az utóbbinál a fejelentési kötelezettség esetét kivéve).

⁴⁷ Ugyanez a szankciója az A. alatti tilalom megszegésének is.

2. Szakértő helyett egyéb bizonyítási eszközök kizárása

A törvény egyes tények bizonyítására *kötelezően* rendeli – a tények felismeréséhez vagy megítéléséhez különleges szakértelemmel rendelkező – szakértő igénybevételét [68. § (1)-(2) bek.]. Ebben az esetben a kérdéses tények bizonyítása *egyéb bizonyítási eszközzel* nem lehetséges. Ezt az utóbbi – *negatív* jellegű – rendelkezést ugyan a törvény kifejezetten nem tartalmazza, de az *a contrario* következik a szakértő kötelező alkalmazására vonatkozó – *pozitív* jellegű – rendelkezésből.

Csakis szakértővel bizonyítható tények pl.: a terhelt, (tanú) elmeállapota, a halál oka, devizabűncselekménynél a devizasértés mibenléte, a bűncselekmény ún. mikro-nyomai stb.⁴⁸ Ezeknek a tényeknek szakértő helyett más bizonyítási eszközzel, pl. tanúvallomással, okiratokkal való bizonyítása tehát kizárt. Ugyanakkor a – kötelezően eljáró – *szakértőnek joga van* indítványt tenni aziránt, hogy a hatóság *egyéb bizonyítási eszközöket is* szerezzen be, éppen a szakértői bizonyítás eredményessége érdekében [72. § (3) bek.].

A szakértői bizonyításban érvényesülő "*belső*" (intern jellegű) tilalomnak tekinthető az az eset, amikor valamely tény csak szakértővel bizonyítható, de a szakértői bizonyításban bizonyos személyek szakértőként nem járhatnak el. (Elfogultság, hozzátartozói minőség, egyéb *kizárási okok*; 71 §).

3. Az okirati bizonyítással kapcsolatos kizáró szabályok

Okirattal bizonyítani – kevés, a törvényben kizárt, valamint a dolgok természeténél fogva alkalmatlan eseteket kivéve – *általában minden tény* lehet. Ennek a bizonyítási eszköznek az alkalmazását a törvény csak olyankor tiltja meg, amikor a *szóbeliség* és a *közvetlenség* eljárási alapelveinek érvényesülése ezt megköveteli.

Nincs helye okirati bizonyításnak, ha (rendszerint nyomozati) *vallomást tartalmazó okiratok* (jegyzőkönyvek stb.) rendelkezésre állanak ugyan, de a tárgyaláson az érintett személyek kihallgathatók. Ilyenkor a vallomásnak *éldőszóval* való előadása a szabály, s ezért a vallomást tartalmazó okiratokat a tárgyaláson felolvasni – azaz okirattal (közvetve) bizonyítani az éldőszó útján is (közvetlenül) megismerhető tényeket – nem szabad.⁴⁹ E szabály alól csak az az eset *kivétel* – vagyis csupán akkor van helye bizonyításnak vallomást tartalmazó okirat (jegyzőkönyv stb.) felolvasása útján –, ha a korábban jegyzőkönyvben rögzített vallomást tevő személy elháríthatatlan okból már *nem hallgatható ki*,

⁴⁸ Hasonló a szabályozása – a bűncselekmények változatai mellett – az egyes külföldi kódexeknek is. A magyar eljárási törvény felhatalmazása [68. § (3) bek.] alapján kiadott más jogszabály is kötelezővé teheti, további esetekre is, szakértő alkalmazását.

⁴⁹ Egyes külföldi kódexek ilyen értelmű kifejezett szabályozása nélkül is ez a bizonyítási tilalom következik – *implicite* – a közvetlenség és a szóbeliség eljárási alapelveiből.

avagy a jelenlegi vallomása a korábbi vallomástól *eltér* s az eltérés okát az előző jegzőkönyvi vallomás felolvasásával várhatóan tisztázni lehet [83. § (3) bek.].

Ki van zárva egyéb bizonyítási eszköz használata akkor, ha adott büntetőügyben valamely releváns tény a törvény értelmében *csak meghatározott fajtájú okirat* bizonyíthatja. Így: a terhelt korábbi büntettségének bizonyítása az újabb büntető eljárásban csak egyetlen okirattal, az előző büntetőügyben hozott jogerős bírói ítélettel megengedett; más bizonyítási eszközzel nem bizonyítható a büntetőügyben olyan körülmény (pl. házasság fennállása stb.), amelynek kérdésében a polgári bíróság jogerős határozata mindenkiel szemben hatályos; ugyanez a helyzet más hatóságok határozatának a diplomáciai vagy egyéb személyes mentességet érintő ténymegállapításait illetően stb.

Ezek a szabályok egyes – a speciális okiratokkal igazolt tényekkel ellentétes – *tények* bizonyítása tilalmának is felfoghatók [1. fentebb II. 1. D. c) pont, 2. F. b)-c) pont]. de egyúttal kötelező előírásoknak is meghatározott *bizonyítási eszközök* alkalmazására, illetőleg ezektől eltérő, más bizonyítási eszközök mellőzésére.

4. A tárgyi bizonyítási eszközöket érintő bizonyítási tilalmak

A tárgyi bizonyítási eszközök fogalomköre igen tág. Idetartozik "minden olyan dolog, amely a bizonyítandó tény bizonyítására alkalmas, így különösen az, amely a bűncselekmény elkövetésének nyomait hordozza, vagy a bűncselekmény elkövetése útján jött létre, amelyet a bűncselekmény elkövetéséhez eszközüül használtak, vagy amelyre a bűncselekményt elkövették". [82. § (1) bek.]. De tárgyi bizonyítási eszköznek számít az *irat* és az olyan *tárgy is*, "amely általában műszaki vagy vegyi úton adatokat rögzít. [Fénykép, film-, hangfelvétel stb.; 82. § (2) bek.].

A tárgyi bizonyítási eszközök egyetemes jellegéből következik általános felhasználhatóságuk, vagyis az, hogy velük kapcsolatban gyakorlatilag nem érvényesül *semmiféle bizonyítási tilalom*. A törvény csak a tárgyi bizonyítási eszközök *megszerzésével, őrzésével*, illetőleg a bizonyításuk módjával kapcsolatos eljárást szabályozza [82. § (3) bek., 101-102., 202. §].⁵⁰

A *korábbi* magyar eljárási kódex 1962. évi 8. sz. törvényerejű rendelet) egy, a tárgyi bizonyítási eszközök alkalmazását érintő különleges tilalmat szabályozott (147. §). E szerint a *terhelt* és a vallomástételi *mentességet élvező tanú* eljárási szankcióval (pénzbírság) *nem kötelezhető* a tárgyi bizonyítási eszköznek tekinthető dolog kiadására. (E dolgok csak házkutatással vagy motozással szerezhetők meg). A tárgyi bizonyítási eszközzel való bizonyításnak (az eszköz megszerzésének) ezt a sajátos korlátozását – a *jelenleg* hatályos

⁵⁰ E szabályok megszegésének szankciója a magyar jogban a törvényellenes bizonyítás általános szankciójával azonos: a semmisség (1989. évi XXVI. törvény 5. §). A *francia* jogban a szabályozás hasonló. Erre rámutat: *Larguier* 190. p.

magyar eljárási kódex idevágó kifejezett rendelkezésének hiányában is – a joggyakorlatban továbbra is *indokolt érvényesíteni*.

IV.

Egyes bizonyítási módok kizárása

1. Az egyes *tények* bizonyítását és meghatározott *bizonyítási eszközök* igénybevételét érintő tilalmakon kívül vannak a büntető eljárási jogban olyan szabályok is, amelyek egyes *bizonyítási módok (módszerek)* alkalmazását tiltják. Tiltott bizonyítási módokról többféle értelemben beszélhetünk. A szó *tágabb* értelmében: a *bizonyításnak* a törvényben rögzített *általános elveivel*, alapvető rendelkezéseivel, valamint az egyes bizonyítási eszközök (tanúvallomások, okiratok stb.) igénybevételének részletes szabályaival – kifejezetten vagy áttételesen – ellentétes bizonyítás lényegében a bizonyítás meg nem engedett – azaz törvénysértő – módja. Ilyen általános jellegű, vagyis a bizonyításra vonatkozó bármely eljárási rendelkezés megsértésének tilalmát és e tilalom megszegésének *általános eljárási szankcióját* tartalmazza a magyar eljárási törvény újabb módosítása (1989. évi XXVI. törvény 5. §). E szerint [a 60. § új, (3) bekezdése]: "Az e törvény rendelkezéseivel ellentétesen lefolytatott bizonyítás eredménye bizonyítékként nem vehető figyelembe". Ehhez képest az eljárási törvény rendelkezéseivel ellentétes bizonyíték-beszerezés olyan törvénysértő bizonyítási mód alkalmazását jelenti, amelyet a törvény semmisség terhével tilt (kizár).

De *legtágabb* értelemben nemcsak a bizonyításra vonatkozó általános és különös eljárási rendelkezéseknek, hanem a *büntető eljárás alapelvetnek* (kontradiktorius elv, szóbeliség, közvetlenség, a tárgyalás nyilvánossága stb.) a megszegés is tiltott módon lefolytatottá, törvénysértővé teszi a bizonyítást; a bizonyítás ugyanis szerves része az egész büntető eljárásnak. Ekként a törvénysértő büntető eljárás törvénysértő bizonyítást is eredményez és megfordítva.

Szűkebb értelemben tiltott bizonyítási módszerek azok, amelyeket az eljárási törvény kifejezett *kizáró* rendelkezése (negatív szabályozása) *ellenére*, avagy a – pozitív, előírt – bizonyítási módszerek *belyett* illetőleg *mellett* vagy azokat *be nem tartva* alkalmaznak. Mindamellet ez utóbbiak csak akkor tilosak, ha ellentétesek a törvény szellemével, a joggyakorlatban elfogadott általános elvekkel, az emberiség követelményével.

2. Jellemző a tételes eljárási törvényekre a tiltott bizonyítási módszerek *szükszavú szabályozása*. Igaz, hogy a bizonyítási eljárás fejlődése, humanizálódása folytán ma már szinte teljesen *eltűnőben vannak* a tortúrára emlékeztető, jogtalan kényszerítő eszközökkel végzett, az emberi méltóságot sértő, amellet az igazság feltárására teljesen alkalmatlan bizonyítási (kihallgatási és más) módszerek. Ennek ellenére egyáltalán nem feleslegesen maradtak meg a

tételes törvényekben ("*superflua non nocent*") a "bizonyítási módoknak" álcázott, legsúlyosabb visszaélék kiküszöbölését célzó és többnyire szigorúan szankcionált, tiltó rendelkezések (a kényszervallatás tilalmáról stb.).⁵¹ Ezek egyébként bűncselekményt is megvalósítanak (magyar büntető törvénykönyv 227. §).

A tiltott bizonyítási módok egyes *batáreseiteinek* a megítélése a gyakorlatban nem mindig könnyű. Ezek a bizonyítási módok éppen a törvényi szabályozás szükségessége és túlzott általánossága miatt fordulnak elő gyakorlatban, mintegy "hézagpótlásként" s olykor tudományos megalapozásban is részesülnek.

Kétségtelen, hogy a bűnözés formáinak, eszközeinek — a törvényhozás lassú reagálásához viszonyított — gyors változásai követelődően igénylik a bűnözés leküzdését szolgáló eljárási eszközök szüntelen fejlesztését, többek között új és eredményesebbnek ígérkező *bizonyítási módok* kidolgozását is. Főleg a büntető eljárás nyomozási szakában merül fel ennek szükségessége. Ezért a *kriminalisztika* gyakorlata, tudománya és szakirodalma nagy gondot fordít egyes új bizonyítási módok kimunkálására, a gyakorlati munkába való átültetésére.⁵² Könnyű belátni, hogy az — *ex lege, praeter legem, esetleg contra legem* — kialakuló bizonyítási módok tiltott vagy megengedett jellegének eldöntése a *célszerűség* és a *törvényesség* viszonyának, ütközéseinek *általában* problematikájával érintkezik, a mint ilyen, itt részleteiben nem tárgyalható, külön elemzést igénylő, önálló témakört alkot.⁵³

1. Tiltott kiballgatási módszerek

A. A magyar büntető eljárási jog tudományában uralkodó az a nézet, hogy — a *törvényben írt* alapvető fontosságú tilalmakon túlmenően — tilos alkalmazni bármely, a *törvényben nem szabályozott* bizonyítási módszert is. (Hasonlóan a törvényben fel nem sorolt bizonyítási eszközökhöz).⁵⁴ A gyakorlatban még oly célszerűnek látszó bizonyítási módszerek "törvényen kívüli" bevezetése ugyanis a bizonyítás és így az egész büntető eljárás törvényessége szempontjából volna aggályos. Mégis ezt az érvet a nyomozási gyakorlat nem tette és ma sem teszi maradéktalanul magáévá (L. alább, a B.

⁵¹ L. román kódex 68. szakasz (1) bek., jugoszláv kódex 218. szakasz (8) bek., 259. szakasz, csehszlovák kódex 91. § (1) bek.

⁵² Ebben a kérdéskörben a kriminalisztikának széles köru — itt idézésre nem szoruló — világirodalma van.

⁵³ Ez is külön tárgyalásra tartozó témakör, kétségtelen bizonyítás-tilalmi összefüggésekkel.

⁵⁴ Az eljárási törvényben fel nem sorolt — tehát jogilag nem szabályozott — bizonyítási eszközök (esetleg módok) alkalmazásának tilalmát vallja és részletesen elemzi: *Kördly* 129-131. p. Szerinte csakis így tekinthető a törvény által egyértelműen kizártnak pl. az *esthionet* mint bizonyítási eszköznek vagy módnak az alkalmazása a magyar jogban.

pontban érintett kihallgatási módszerek egyes kérdéseit, vagy a korábbi törvényben még nem szabályozott "helyszínelés"-nek a gyakorlatban már akkor is elterjedt alkalmazását).

A tiltott bizonyítási módok "legklasszikusabb" fajtájának, az ún. *kényszervallomásnak* a tilalmát a törvény a bizonyítás törvényességének szabályai között [60. § (2) bek.] helyezi el. Ez a tilalom gyakorlatilag a *terhelt* és a *tanú* vallomására vonatkozik. E rendelkezés szerint: "Erőszakkal, fenyegetéssel, vagy más hasonló módon senkit sem szabad vallomásra kényszeríteni."⁵⁵

Az *erőszak* és a *fenyegetés*, amely a tiltott bizonyítási (kihallgatási) módszer fogalmának meghatározásában szerepel s a gyakorlatban rendkívül súlyos elbírálás alá esik,⁵⁶ egyértelműségénél fogva ezúttal közelebbi megvilágítást nem igényel sem a terhelt, sem a tanú vallomása vonatkozásában. Elemzésre szorul viszont a "*más hasonló mód*" körülírás tartalma. A jogalkalmazási gyakorlat a "más hasonló mód" fogalomkör alá sorolja a kifejezett, közvetlen (tulajdonképpeni) kényszert ugyan nem jelentő, de azzal mégis rokon, a személy akaratának megtörésére alkalmas *testi gyötrelmek* okozását (alvás, ülés, fekvés megtiltása, éheztetés, szomjaztatás, az emberi szervezet egyéb jellegű kifárasztása stb.). De ide tartozik az akarat és az elhatározás jogtalan befolyásolására alkalmas egyes *pszichikai módszerek* is, mint az ígéretések, beugrató, félrevezető közlések, kérdések stb.

B. De az elmondottnál, elsősorban a szakirodalomban, még vitatottabbak az olyan pszichikai kihallgatási módszerek, mint a narkoanalízis, a pszichológiai tényállás-diagnosztika, a hipnózis, valamint a poligráf. A *magyar eljárási jog tudományának* és a *joggyakorlatnak* az álláspontja a legutóbbi időkig a most említett valamennyi kihallgatási eszközt és módszert illetően egyértelműen *elutasító* volt.⁵⁷ Idevonatkozólag nem fogadták el a nyugat-európai és főleg az amerikai irodalomban⁵⁸ és gyakorlatban hangoztatott érveket e módszerek hasznosságát illetően. Az elutasító álláspont lényege az, hogy e módszerek a vallomások igazságának kiderítésére egyáltalán nem alkalmasak, de arra annál inkább, hogy meggyalázzák az embert, akit e "kísérleteknek" nem alanyává tesznek, hanem "*tárgyává*" alacsonítanak.

Egyedül a *poligráf* az, amelynek a szerepét az újabb joggyakorlatban részben másképpen ítélik meg, hangoztatva, hogy az, bizonyos feltételek és körülmények között és az érintettek beleegyezésével végezve, lehetővé teszi a

⁵⁵ Vö. 50. sz. jegyzet. Az NSZK-kódex idevonatkozólag részletező szabályozást ad (69., 136., 163. §).

⁵⁶ A szankciók szabályozási lehetőségeit illetően vö. 42. sz. jegyzet. A *jugoszláv* kódex szerint [218. szakasz (10) bek., 228. szakasz] kényszerrel kihallgatott terhelt vagy tanú vallomására határozatot alapítani nem szabad.

⁵⁷ L. *Móra-Kocsis* 270., 288. p., *Kertész* 55., 71. p., *Király* 134. p.

⁵⁸ Ez a széles körű irodalom a bizonyítási (kihallgatási) módszerek speciális, szerteágazó, komplex vizsgálódási körét fogja át és itt nem is idézhető; számos idevágó jelentős munkára hivatkozik: *Kertész* 55-57. p.

terhelt vagy a tanú vallomásának *bizonyos fokú ellenőrzését*.⁵⁹ Meglehet, hogy a poligráf – technikai szintjének és alkalmazási gyakorlatának továbbfejlesztése során, bizonyos esetekben – alkalmassá válik, a kihallgatott személy pszichés (elsősorban izgalmi) állapotának nyomonkövetése és kritikai értékelése által, a vallomás hazugság-, illetőleg valóság-elemeinek elhatárolására. De a vallomás így ellenőrzött egyes részadatai rendszerint csak *csekély értékű adalékok* a teljes igazság megismeréséhez vezető úton, sommás általánosításuk, "összegezésük" pedig veszélyekkel jár, főleg a bűnös tevékenység egészének megállapíthatósága szempontjából. Ez érvényes a terhelt és a tanú vallomásának az értékelésére egyaránt.

A poligráf mint technikai bizonyítási (kihallgatási) módszer – különösen a terhelt esetében – soha sem tud teljes magyarázattal és eligazítással szolgálni ama tapasztalati ténnyel kapcsolatban, hogy: egyes személyek képesek *biggadt*, hideg számítással "megalkotott" *valótlan* vallomást tenni a való tényekről, jól leplezett *"nyugodt lelkiállapotban"*, míg másoknak a tényekkel kapcsolatos, mindenben *valóság-hű* vallomását esetleg *idegességre* utaló jelenségek, *nyugtalanosság, izgalmi állapotot* tükröző mozzanatok kísérik és jellemzik. Ez a látszólagos ellentmondás az *embert természet* nagyon is érthető, összetett tartalmával magyarázható.

Ennélfogva a technikai eszközök működtetésének eredménye, vagyis a kihallgatott személy pszichés (ideg-, izgalmi stb.) állapotának, illetőleg változtatásainak rögzítése, többnyire nem ad feleletet a változások *okaira* nézve;⁶⁰ ti. arra, hogy adott esetekben a változás okainak pozitív vagy negatív "tartalmával" állunk-e szemben.

C. De az ösztönzést a poligráfnak mint bizonyítási módszernek a gyakorlatban történő intenzívebb felhasználására, az idekapcsolódó elméleti és gyakorlati erőfeszítéseket, az eszköz eredményességéhez fűződő, olykor felfokozott várakozásokat, egy *általános elvi megfontolás* szemszégéből megítélve, megállapítható, hogy azok meglehetősen alacsony értékszintre szállnak le. Ez figyelmeztet arra is, hogy a releváns tényeknek a *terhelt vallomására* (beismerésére) való, sokszor kizárólagos alapozása a modern eljárási jogokban, szerencsére, ma már *korántsem központi feladat*, mivel a beismerés régen *elvesztette* döntő bizonyítási eszköz (*regina probattonum*) szerepét.⁶¹ Az egyéb bizonyítási eszközök beszerzése nélkül ugyanis a beismerés

⁵⁹ Vö. Király 136. p.

⁶⁰ Erre utal: Vargha László (szerk.): Kriminálisztika. Egységes egyetemi jegyzet. Budapest, 1976. 314. p. (szerző: Molnár József).

⁶¹ Az európai jogrendszerekben ez általánosan elterjedt elméleti és gyakorlati felismerés. Egyedül az *angol* eljárási jog tér el a kontinentálistól, mert az a vádlott – az 1898. évi *Criminal Evidence Act* óta esküvel megerősített – beismerésének (különösen ha az a főtárgyaláson hangzik el) azt a jelentőséget tulajdonítja, hogy az *egyedül is* alapjává válhat bűnössége megállapításának. Minderre már rámutatott Vámbéry Rusztem: Beismerés az angol büntetőperben. In: Walliss Gyula emlékkönyv. Budapest, 1912. 301-303., 305. p.; továbbá: Finkey 301., 371. p., Larguier 190. p. (Finkey bírálta a polgári eljárási jogból vett analógia nyilvánvaló felhasználását).

gyakran kétséges, bizonytalan értékű lehet. (Fakadhat rosszul értelmezett altruisztikus meggondolásból, vagyoni haszonszerzés motivumból, azután vissza is vonható stb.)⁶²

Ehhez képest a mindenáron való törekvés a terhelt vallomása igaz vagy hamis tartalmának megismerésére, egyáltalán a beismerő vallomás értékének eltűlése: az *egyéb* bizonyítási eszközök és módok jelentőségének *alábecsülésére*,⁶³ a gyakorlatban való elhanyagolására vezethet és mindezek eredményeként nagyon is *vitatható jogszemlélet*, elhibázott bizonyítás-elméleti és gyakorlati felfogást tükröz. A terhelt vallomásának (beismerésének) mértéktelen felértékelésére sajnálatos példákat szolgáltatott az elmúlt évek-évtizedek koncepcióban fogant és lefolytatott büntető eljárásai. Ezek alapvetően téves, sőt *hamis bizonyítástani nézetekben* gyökereztek (*finis sanctificat medium*), s nem utolsó sorban a humanista büntető igazságszolgáltatástól idegen bizonyítási módszerek gátlástalan, törvénytörő alkalmazásának voltak a következményei.

D. Ilyen megfontolásokból eredően a modern büntető eljárási jogok nemcsak a kényszervallatást és annak minden "rokon" válfaját tilalmazzák mind a terhelt, mind a tanú esetében, hanem a *terheltet* általános jelleggel feljogosítják a *vallomástétel megtagadására* is. A terhelt ezen alapvető eljárási jogának érvényesülését az újabb magyar novelláris szabályozás (1989. évi XXVI. törvény 7. §) azzal a garanciális tartalmú rendelkezéssel biztosítja, amely szerint: "A terheltet a kihallgatásának megkezdésekor figyelmeztetni kell arra, hogy nem köteles vallomást tenni, a vallomás tételét a kihallgatás folyamán bármikor megtagadhatja, továbbá, hogy amit mond, az bizonyítékként felhasználható". Miután pedig a törvény egyúttal akként rendelkezik, hogy "a figyelmeztetés elmaradása esetén a terhelt vallomása bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe", a *figyelmeztetés nélkül* történő kihallgatás törvényben *tiltott kihallgatási módszernek* minősül, amelynek eljárási szankciója a *semmisség*.

2. Egyéb bizonyítási módok tilalma

A terhelt és a tanú kihallgatásánál tilalmazott módszereken kívül az eljárási törvénynek *aránylag kevés* olyan rendelkezése van, amelyeket sajátos értelemben vett, *további* tiltott bizonyítási módszereknek (módoknak) lehetne tekinteni. Ezek a csekély számú tilalmak többnyire az egyes bizonyítási eszközökre vonatkozó eljárási alkalmazási módjait érintik, s így *egyaránt* minősíthetők a bizonyítási *eszközöket*, valamint a bizonyítási *módokat* felölelő – pozitív (előíró) vagy negatív (tiltó) jellegű – rendelkezéseknek.⁶⁴

⁶² A kényszervallatásról itt most nem is beszélve. L. korunkban a beismerés jelentőségének általános csökkenésére: *Larguier* 191. p.

⁶³ A módosított magyar kódex (87. § (5) bek.) elő is írja: "A terhelt beismerése esetén is meg kell szerezni az egyéb bizonyítékokat".

⁶⁴ Ezek száma a tételes eljárási törvénykönyvekben viszonylag csekély.

A kriminalisztikai és a jogalkalmazási *gyakorlatban* az egyes bizonyítási törvényi *szabályok* többségükben kellően hatályosulnak, részleteikben kiegészülnek, módosulnak, általában a törvény keretei között. E bizonyítási szabályok megszegésének általános szankciója itt is: a semmisség. [L. az eljárási törvény már idézett, új 60. § (3) bekezdését]. Ezek közül a legjelentősebbek:⁶⁵

A. A *tárgyi bizonyítási eszközök* széles kört fognak át és fontos szerepet töltenek be a szabad bizonyítási rendszerben a bűnügyek jelentős bizonyításában, megszerzésük (és így a velük való bizonyítás) *módja* azonban a *törvényben* pontosan *szabályozott*. Tárgyi bizonyítási eszközt – annak önkéntes szolgáltatásán kívül – csak lefoglalás, hazkutatás, motozás útján, illetőleg szemle során lehet megszerezni [84. § (2) bek., 101. § (1) bek. a) pont, 103. § (1) bek., 104. §]. A tárgyi bizonyítási eszköz törvényben szabályozott megszerzési és bizonyítási módjától (felmutatás, megtekintés) *eltérő*, minden más módszer alkalmazása: tilos.

B. A *bizonyítási kísérlet* annak megállapítására vagy ellenőrzésére szolgál, "hogy valamely esemény vagy jelenség meghatározott helyen, időben, módon, illetőleg körülmények között megtörténhetett-e" [85. § (1) bek.]. A törvény e bizonyítási eszköz alkalmazási *módját* illetően fontos *tiltó* szabályt tartalmaz: "A bizonyítási kísérlet az emberi méltóságot nem sértheti, senki egészségét nem veszélyeztetheti". [85. § (3) bek.]. Ez a tilalom garantálja, hogy a bizonyítási kísérletnek az érintett személy nem "tárgya", hanem csakis *alanya* lehet.

C. A *felismerésre bemutatás* során "a terheltek vagy a tanúnak személyt vagy tárgyat felismerés céljából be lehet mutatni". [86. § (1). bek.]. E bizonyítási eszköz igénybeviteléhez is kapcsolódik a bizonyítás lefolytatását meghatározó, pontosabban annak *nem kívánatos módját kizáró* szabály: "A személyt vagy a tárgyat olyan körülmények között kell bemutatni, amely a terhelte vagy a tanú befolyásolását kizárja". [86. § (3) bek.].

⁶⁵ Az itt tárgyaltakon kívül vannak a kódexekben a *szakértői bizonyítás módját* érintő tilalmak is. Így: a *szakértői vizsgálat tûrésének kötelezettsége* (73. §) nem vonatkozik a *vallomástételi mentességet* élvező tanúra. (Tehát ilyen személlyel szemben ezt a szakértői vizsgálati módot nem lehet alkalmazni). Továbbá: a *tûrés kötelezettség* nem terjed ki a *műtetre* vagy műtétnek minősülő más vizsgálati eljárásra. (Vagyis a műtét stb. mint szakértői vizsgálati mód, soha, senkivel szemben sem alkalmazható).

ERVIN CSÉKA

LES RÈGLES D'EXCLUSION RELATIVES DES PREUVES DANS LA PROCÉDURE PÉNALE

(Résumé)

En procédure pénale, c'est le système libre des preuves qui est généralement reçu. C'est ainsi que dans les codes d'instruction criminelle ne sont réglées que les questions "non méritables" des preuves; p. ex. le sujet de la preuve; la légalité des preuves; les moyens (sources) de la preuve; les méthodes de l'administration des preuves. En outre des règles de contenu positif ces dernières, sont opérantes dans les codes des règles de contenu négatif aussi, appelées des règles d'exclusion relatives des preuves. En procédure pénale, les règles d'exclusion relatives des preuves résultent des considérations juridiques, politique criminelles, sociales, d'expérience générales. Ces règles sont traitées dans l'étude groupées autour des trois thèmes: règles d'exclusion relatives a) des preuves des certains faits; b) de l'emploi des certains moyens de preuve; c) de l'applications des certains méthodes de preuve. L'auteur utilise la législation, la pratique judiciaire, la jurisprudence hongroise et étrangères entrant dans cette catégorie, y compris les modifications les plus récentes concernant la procédure pénale hongroise.